

Матвійчук Н. М.,

канд. екон. наук., доцент,

доцент кафедри фінансів

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПРОБЛЕМИ СПРАВЛЯННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Акцизний податок є важливим інструментом фінансової політики держави, що використовується для регулювання економічних і соціальних процесів. У структурі непрямих податків України він посідає друге місце за обсягами надходжень до бюджету після податку на додану вартість.

Оподаткування тютюнових та алкогольних виробів сприяє обмеженню їх споживання, тоді як застосування акцизів до імпоротної продукції виконує функцію часткового захисту національних виробників. Оподаткування товарів підвищеного попиту та предметів розкоші також сприяє перерозподілу доходів між різними групами населення і дає можливість державі вилучати частину прибутків підприємств із монопольним становищем на ринку. Водночас визначальне значення акцизного податку полягає у його фіскальній ролі, оскільки він формує вагомую частку доходів бюджету.

Упродовж останніх років проблема ефективності справляння акцизного податку набула особливої актуальності у зв'язку зі змінами податкового законодавства, спрямованими на підвищення ставок та посилення контролю за обігом підакцизної продукції. У 2025 р. до зведеного бюджету України надійшло 317,86 млрд грн акцизного податку з вироблених та імпортованих підакцизних товарів, що на 33,5 % більше порівняно з попереднім роком. Основну частку цих надходжень сформував акцизний податок з ввезених товарів – 177,4 млрд грн, тоді як надходження від продукції, виробленої на території України, становили 121,5 млрд грн [1].

Зростання обсягів акцизних надходжень у 2025 р. зумовлене сукупністю фіскальних та економічних чинників. Серед них – підвищення ставок акцизного податку на окремі групи підакцизної продукції, передусім тютюнові вироби та пальне, збільшення обсягів імпорту і реалізації алкогольної та тютюнової продукції, а також посилення контролю за їх обігом і заходи з детінізації відповідних сегментів ринку. Додатковим фактором стало поступове відновлення споживчого попиту, що сприяло розширенню податкової бази.

Незважаючи на позитивну динаміку надходжень у 2023–2025 рр., система акцизного оподаткування в Україні характеризується наявністю низки проблем, що знижують її ефективність. Однією з найбільш суттєвих є значна частка тіньового ринку підакцизної продукції. За даними Державної податкової служби України, у 2024 році рівень нелегального обігу тютюнових виробів і пального становив близько 18 % ринку, що призводить до істотних втрат бюджетних доходів.

Додатковим викликом залишається контрабанда та незаконне переміщення підакцизних товарів через державний кордон. За оцінками Міністерства фінансів України, щорічні втрати бюджету внаслідок незаконного обігу тютюну та пального перевищують 20 млрд грн, що ускладнює прогнозування бюджетних надходжень і негативно впливає на стабільність доходної частини бюджету. Водночас підвищення ставок акцизу на тютюнові та алкогольні вироби у 2023–2025 рр., за оцінками експертів, частково стимулювало розширення тіньової торгівлі.

Україна також поступово адаптує національне законодавство у сфері акцизного оподаткування до вимог Європейського Союзу. Угода про асоціацію передбачає поетапне наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби та пальне до мінімального рівня, визначеного Директивою Ради ЄС № 2011/64/ЄС від 21 червня 2011 року. У цьому контексті 1 вересня 2024 року набув чинності Закон України № 3878-IX, який передбачає поступове підвищення ставок акцизу у п'ять етапів – починаючи з 1 вересня 2024 року та надалі щороку з 1 січня до 2028 року [2].

Разом з тим, реалізація цієї політики відбувається в умовах підвищеної глобальної економічної та геополітичної нестабільності. Загострення міжнародних конфліктів, зокрема воєнні протистояння за участю Ірану, спричиняють коливання світових цін на нафту та нафтопродукти, що ведуть до зростання вартості пального на внутрішньому ринку України. У таких умовах підвищення акцизних ставок може посилювати інфляційний тиск, збільшувати витрати підприємств на логістику та виробництво і, відповідно, спричинити подорожчання товарів і послуг.

З огляду на зазначені фактори, в умовах різкого підвищення світових цін на енергоносії, зумовленого геополітичною нестабільністю, доцільним може бути тимчасове призупинення підвищення акцизного податку на пальне в Україні з метою пом'якшення негативного впливу на економіку та стримування інфляційних процесів.

Список використаних джерел:

1. OpenBudget. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED>.
2. Мінфін: Уряд схвалив поступове наближення ставок акцизного податку до мінімального рівня, встановленого в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-uriad-skhvalyv-postupove-nablyzhennia-stavok-aktsyznoho-podatku-do-minimalnoho-rivnia-vstanovlenoho-v-ies>.